Bihari Anna

Törökország és Izrael elhidegülése, török reagálás az arab tavaszra

A 2010. május 30-i kilenc török halálos áldozatot követelő flotilla-incidens alapjaiban rengette meg a török–izraeli kapcsolatokat. Történtek ugyan diplomáciai kísérletek a két ország kapcsolatának helyreállítására – főként az Washington támogatásával, hiszen az Egyesült Államoknak alapvető érdeke, hogy két fontos szövetségese között oldódjanak a feszültségek – ezek azonban nem vezettek eredményre. Izraelnek és Törökországnak, a közel-keleti térség két demokratikus berendezkedésű államának, kritikus fontosságú az egymáshoz való viszonya az egyre kaotikusabb, kiszámíthatatlanabb régióban.

A török–izraeli kapcsolatokban a 2009. januári „davosi eset" volt a fordulat első jól látható jele. (Akkor Erdoğan török miniszterelnök a Világgazdasági Fórumon élesen kritizálta az Izrael által indított gázai háborút és tüntetően kivonult.) Davos után a Mavi Marmara eset már komoly válságot okozott a török–izraeli kapcsolatokban. Az emlékezetes incidens nemzetközi vizeken történt: az izraeli katonák megtámadták a hat hajóból álló flotilla legnagyobb hajóját, a Mavi Marmarát, s kilenc aktivistát megöltek, harmincat megsebesítettek. A flotilla humanitárius segélyt szállított az izraeli blokád alatt lévő Gázába. Törökország azonnal elítélte Izraelt, „állami terrorizmussal" vádolta meg a zsidó államot.

Ankara kijelentette, hogy Törökország addig nem hajlandó normalizálni kapcsolatát Izraellel, amíg Izrael nem kér bocsánatot. Ennek elég kicsi a valószínűsége, hiszen aláásná Izraelnek a blokád melletti a flotilla megtámadására felsorakoztatott érvrendszerét. A további török követelések közé tartozik, hogy Izrael kompenzálja az incidensben érintett családokat és szüntesse meg a gázai blokádot. Izrael ezekre a lépésekre nem hajlandó. Netanjahu izraeli miniszterelnökre minden valószínűséggel keményvonalas külügyminisztere, Avigdor Lieberman is nyomást gyakorol, hogy ne rendezze a kapcsolatokat Törökországgal.

2011 szeptemberében a török kormány az alábbi intézkedések mellett döntött: (1) a diplomáciai kapcsolatok másodtitkári szintre csökkentése Izrael és Törökország között; (2) a török–izraeli katonai egyezmények felfüggesztése; (3) Törökország mint part menti ország minden intézkedést megtesz a Földközi-tenger keleti részén a hajózás szabadságának biztosítására; (4) nem ismeri el Izrael gázai blokádját, az ENSZ Nemzetközi Bíróságához fordul az ügyben, és bevonja az ENSZ Közgyűlését is; (5) minden támogatást megad a török és külföldi áldozatoknak, akik bírósághoz fordulnak Izrael támadása miatt.

A Mavi Marmara eset hátterében a Gázai-övezet izraeli blokádjának vitatott legalitása áll, amely az incidens következtében újra felkerült a nemzetközi politikai napirendre, az ENSZ és a nemzetközi közvélemény is foglalkozik vele.

Az előzményekhez tartozik, hogy a Hamász 2006-ban megnyerte a demokratikus választásokat, majd 2007-ben szakítás történt a Hamász és a Fatah között, s egyedül a Hamász ellenőrzése alá került a Gázai-övezet. Izrael ezek láttán blokád alá vonta a „terrorista szervezet" által irányított övezetet az önvédelemre hivatkozva. Továbbá Izrael szerint a 2005-ös Gázából való kivonulása óta Gáza nincs izraeli megszállás alatt, így megszűnt az a nemzetközi jogi kötelezettsége, hogy megvédje a megszállása alatt élő polgárokat és fenntartsa a békét és a rendet.

A nemzetközi jogászok többsége viszont nem ért egyet Izrael önvédelemre való hivatkozásával, s a nemzetközi joggal ellentétesnek tartja a Gázai-övezet izraeli blokádját, mivel az izraeli csapatok 2005-ös kivonása az övezetből nem volt elegendő a megszállás lezárásához. Izrael továbbra is ellenőrzi a Gázai-övezet légterét, kikötőit, az öt határállomást, az elektromágneses tért, az adónyilvántartást, a népesség nyilvántartást, a személyek és termékek be- és kiáramlását Gázában, azaz effektív kontrollt gyakorol a Gázai-övezet felett.

A gázai blokád nemzetközi jogba ütközése melletti további érv, hogy a blokád a gázai 1,5 milliós palesztin népesség kollektív megbüntetése, amelyet a negyedik genfi konvenció tilt. Izrael szerint a gázai blokád megakadályozza a fegyverek bejutását az övezetbe és ösztönözheti a gázai lakosságot, hogy megdöntse a Hamász-kormányzatot. A Gázai-övezetben jelenleg 42,5 százalékos a munkanélküliség, és a gázai palesztin lakosság 80 százaléka az egyszerű túléléshez szükséges élelmiszersegélyektől függ.

A török közvélemény hagyományosan nagyon szolidáris a palesztinokkal, s érzékenyen reagál a palesztinokat ért sérelmekre. Az AKP-kormányzat (Adalet ve Kalkınma Partisi – Igazság és Fejlődés Pártja) ma már nem hagyhatja figyelmen kívül a török közvélemény Izraelt élesen kritizáló, a palesztinokat erősen védő álláspontját, mint az 1990-es évek török kormányai. Az 1990-es években Izraellel kialakított rendkívül szoros, közös biztonsági érdekeken alapuló török–izraeli stratégiai szövetség fontos támasza volt a régi kemalista elit, amely az AKP 2002. évi választási győzelme óta fokozatosan háttérbe szorult, s idén nyáron a hadsereg vezetéséből is kikerültek a tagjai.

Izrael számára nem kicsi a tét: a török–izraeli viszony elmérgesedésével elvesztette egyetlen muszlim barátját a térségben, talán egy újabb "ellenséget" szerzett, de mindenképpen nagyobb elszigeteltségbe került. Törökország számára hasonlóképpen nem csekély a tét: vigyáznia kell, hogy az Izraellel megromlott kapcsolata ne érintse a török–amerikai kapcsolatokat.

Ankara külpolitikáját szélesebb körben nézve elmondható, hogy az ún. zéró probléma politikáját alkalmazza, amellyel a Törökország szomszédaival fennálló kapcsolatrendszerében a problémák megoldását, a minél szorosabb együttműködést kívánja elérni. Davutoğlu aktív, kezdeményező külpolitikája Törökország regionális hatalmi vágyainak egyik eszköze a rohamosan fejlődő török gazdaság mellett. Törökország arra törekszik, hogy a Közel-Keletet biztonságosabb, békésebb és prosperálóbb környezetté tegye, amelyben a sűrű gazdasági interakciók, az országok közötti növekvő gazdasági interdependencia garantálja a stabilitást. Törökország ennek jegyében számos közel-keleti országgal vízummentességi és szabadkereskedelmi megállapodást kötött. Érzékelhetően megnőtt az arab országokból érkező turisták száma is. Törökország új piacok után nézett a világgazdasági válság idején a Közel-

Keleten, Észak-Afrikában és a poszt-szovjet térségben. A török külpolitikát egyre jobban befolyásolják a gazdasági, kereskedelmi érdekek.

Törökország mint regionális középhatalom kiemelt figyelemmel követte az arab tavasz eseményeit, s 2011-ben a török külpolitika középpontjában egyértelműen nem az EU-csatlakozás elérése, hanem a közel-keleti és arab országokkal való minél szorosabb török viszony létrehozása áll. Törökország az egyiptomi felkelések kezdetétől támogatta a Mubarak-ellenes felkelőket a demokráciáért és szabadságért vívott harcukban.

Törökország a Nyugattól sokszor teljesen független álláspontot alakít ki, s ezzel erősíti a nyugati országok azon véleményét, hogy Törökország eltávolodott a Nyugattól, s egyre erőteljesebben Kelet felé fordul. Erre példa lehet többek között az iráni atomprogram kérdése: 2010-ben Törökország elutasította a nyugati országok által javasolt, Iránra kiszabott szankciókat az ENSZ Biztonsági Tanácsában. A legfőbb kritika Davutoğlu török külügyminiszter multidimenzionális és kezdeményező külpolitikáját illetően, hogy nincs biztos elkötelezettsége a nyugati orientáció iránt.

Davutoğlu szerint Törökország "történelmi mélysége" segíti Törökországot a környező, egykor az Oszmán Birodalom részét képező államokkal való jó kapcsolat kialakításában. Természetesen az AKP-nak könnyebb erős gazdasági, diplomáciai, kulturális kapcsolatokat kialakítani az arab országokkal és az iszlám világgal, mint a Nyugatnak. Az AKP mérsékelt iszlamista párt, van egy karizmatikus vezetője, Erdoğan török miniszterelnök, aki talán az arab országokban még népszerűbb, mint a hazájában. Többek között azért, mert kiáll a palesztinok ügye mellett és élesen meri kritizálni Izrael lépéseit, s fontosnak tartja a közel-keleti térségben elhelyezkedő országok közös vallási, történelmi és kulturális vonásait. A konzervatív arab országokkal nehezebben tudna ennyire virágzó kapcsolatot kialakítani egy esetleges baloldali, kemalista CHP (Cumhuriyet Halk Partisi – Köztársasági Néppárt) vezette kormány Törökországban.

Törökország modell országgá válhat az arab országok számára a diktatúrák megdöntése után: ez nem új gondolat, az 1990-es években már felmerült, hogy a török demokrácia, a mérsékelt iszlám és piacgazdaság példaként állítható a közép-ázsiai, poszt-szovjet államok számára, de ez nem vezetett eredményre ezekben az országokban. A török modell egyedi módon fejlődött ki a kemalizmus révén, s a török demokratikus rendszer megerősítése, a kurd kérdés rendezése, az új török alkotmány még folyamatban lévő kérdések. Tehát a török modell még nem alakult ki teljesen, állandóan fejlődik, s ehhez hasonló hosszú történelmi fejlődés a Török Köztársaság létrehozása óta nem volt jellemző az arab országokra a régióban. Így megkérdőjelezhető, hogy a kemalizmusban és a szekularizmusban gyökerező, piacgazdasággá fejlődött török modell, mely az iszlám vallást a magánszférába száműzte, vajon alkalmazható-e a történelem során másként fejlődő, kiterjedt állami szerepvállalással működő, konzervatív arab országokra nézve, amelyek az évtizedekig fennálló szekuláris diktatúrák után demokratikusabb politikai berendezkedésre vágynak? A kérdésre az idő hozhat csak választ, de az leszögezhető, hogy a török modell az iszlám és a demokrácia összeegyeztethetőségét sugallja. Az arab országok számára sok tekintetben idegen ugyan a merev, török szekularizmus, amelyet egyébként a jelenlegi mérsékelt iszlamista török kormányzat lazítani kíván, de kétségtelen, hogy Törökország óriási mértékű "soft power"-rel rendelkezik a Közel-Keleten.